

Nederland en het NAVO- dubbelbesluit, 1979-1986

Remco van Diepen

Kerngezond met Hollanditis

In december 1979 kwamen de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van de lidstaten van de NAVO bijeen in Brussel. Daar kwamen zij tot het beruchte dubbelbesluit, dat Europa begin jaren tachtig op zijn grondvesten deed schudden. Het besluit hield in dat de NAVO haar kernwapenarsenaal in West-Europa zou moderniseren, met als gevolg dat in Nederland, België, Groot-Brittannië, West-Duitsland en Italië in totaal 572 nieuwe kernwapens voor de middellange afstand zouden worden geplaatst.

Door het dubbelbesluit van december 1979 werd de modernisering van het kernwapenarsenaal in West-Europa een feit. Het besluit werd door de NAVO gepresenteerd als een reactie op de uitbreiding van het nucleaire arsenaal van de Sovjet-Unie met de SS-20, een kernraket voor de middellange afstand. De NAVO bood het Oostblok dan ook tegelijkertijd aan om over wapenbeheersing te onderhandelen. De ideale uitkomst van die onderhandelingen was volgens de NAVO de ontmanteling van alle SS-20 raketten. In ruil voor de belofte van de Sovjet-Unie hiertoe over te gaan, zou de NAVO het moderniseringsbesluit intrekken.

Voor Nederland had het dubbelbesluit als consequentie dat hier 48 kruisvluchtwapens gestationeerd zouden worden. Dit vooruitzicht zou tot buitengewoon emotionele reacties leiden. Diverse vredesorganisaties, het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) voorop, kwamen tegen de plaatsing van nieuwe kernwapens in het geweer. In 1981 en 1983 zetten de gezamenlijke vredesor-

ganisaties enorme demonstraties op touw, waaraan honderdduizenden manifestanten deelnamen. In 1985 organiseerde het Comité Kruisraketten Nee een volkspetitionnement tegen de plaatsing van kruisvluchtwapens, dat door 3,7 miljoen Nederlanders werd ondertekend. Het moderniseringsbesluit leidde bovendien tot felle en emotionele discussies in politieke partijen, kerken, vakbonden en pers. Er brak in feite een soort godsdienstoorlog uit, die Nederland tot op het bot verdeelde.

De Nederlandse vredesbeweging slaagde erin de besluitvorming rond de plaatsing van de nieuwe kernwapens ingrijpend te beïnvloeden. Van de grote politieke partijen schaarde alleen de VVD zich achter het besluit van de NAVO. D'66 en PvdA verklaarden zich, na de nodige interne strubbelingen, tegen het stationeren van kruisvluchtwapens in Nederland. De enige grote partij die niet tot een duidelijk standpunt kon komen was het CDA. Christelijke vredesorganisaties als het

Dr. Remco van Diepen is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

IKV en Pax Christi hadden nogal wat aanhang in de Nederlandse kerken. Deze situatie vormde voor het CDA lange tijd aanleiding zich niet onduidelijk over het plaatsingsbesluit uit te spreken. Bovendien was de CDA-fractie in de Tweede Kamer zelf diep verdeeld over het kernwapenvraagstuk.

Vanwege de verwarring in christen-democratische kring kon Nederland jarenlang geen definitief besluit nemen over het plaatsen van de kruisvluchtwapens. Reeds in december 1979 liet premier Dries van Agt weten dat de regering een 'voorbehoud' bij het dubbelbesluit had gemaakt. Dit hield in dat de regering het weliswaar eens was met de motivatie ervan, maar dat zij de daadwerkelijke stationering van nieuwe kernwapens in Nederland liet afhangen van de resultaten van de Amerikaans-Russische onderhandelingen over wapenbeheersing.

In de eerste helft van de jaren tachtig werd het definitieve plaatsingsbesluit nog enkele malen uitgesteld. Pas in november 1985 hakte het eerste kabinet-Lubbers de knoop door. Aangezien de Amerikaans-Russische besprekingen tot op dat moment vruchteloos waren gebleven, stemde de regering in met de plaatsing van de 48 kruisvluchtwapens.

De commotie rond het dubbelbesluit kreeg twee jaar later alsnog een *happy end*. Ronald Reagan, de president van de VS, en Michael Gorbatsjov, de secretaris-generaal van de Communistische Partij van de Sovjetunie, tekenden in december 1987 een akkoord dat voorzag in de verwijdering van alle Amerikaanse en Russische middellange afstandswapens uit Europa en dus ook uit Nederland.

Het aarzelende optreden van de Nederlandse regering en het nucleaire pacifisme van grote delen van de bevolking hadden belangrijke internationale consequenties. Nederland, dat zich jarenlang had gekoesterd in de prettige warmte van het NAVO-huisgezin, werd in korte tijd het zwarte schaap van de familie.

De vredesdemonstranten hadden uiteraard geen bezwaren tegen een dergelijke status. Een enquête die werd gehouden onder de deelnemers aan de demonstratie van 1981, toonde aan dat 47 procent van hen *hoe dan ook* tegen de voortzetting van het NAVO-lidmaatschap was. Mocht het dubbelbesluit niet worden teruggedraaid, dan

zou zelfs 70 procent van de demonstranten de voorkeur geven aan het verlaten van de NAVO.

De gebeurtenissen in Nederland wekten in NAVO-kringen grote irritatie. Vanuit NAVO-perspectief was het immers van het allergegrootste belang dat het Westen een eensgezinde indruk maakte tegenover het Oostblok. Dit streven werd uiteraard gefrustreerd indien Nederland dwars bleef liggen. Bovendien kon een eventueel Nederlands besluit af te zien van plaatsing een steun in de rug vormen van de tegenstanders van het moderniserings-

besluit elders, in het bijzonder in West-Duitsland. Nederland dreigde andere landen te besmetten met zijn Hollanditis, waarschuwde de Brits-Israëlische historicus Walter Laqueur. De vredesactivisten daarentegen voerden spandoeken mee met teksten als 'Dutch disease is better for peace' en 'Kerngezond met Hollanditis'.

Te lief voor oorlog?

Het is de vraag hoe de snelle opkomst van de Nederlandse vredesbeweging en de massale aanhang die zij zich wist te verwerven moeten worden verklaard. De analyse van Laqueur is

Op 21 november 1981 werd in Amsterdam de grote Vredesmanifestatie gehouden. Het Amsterdams Fotografenkollectief legde de dag van 's morgens vroeg tot 's avonds laat vast in het fotoboek 'Nederland zegt NEE!'

Literatuur

- H.J.G. Beunders en H.H. Selier, *Argwaan en profijt. Nederland en West-Duitsland 1945-1981* (Amsterdam 1983).
- D.J. Bloem e.a., *Nederland en de kernwapens. Een studie over het Nederlands nucleair beleid 1972-1985* (Alphen aan de Rijn/Brussel 1987).
- F. Bloemendaal en A. van der Horst, 'Duiven zonder veren', *HP/De Tijd*, 16 april 1999.
- S.W. Couwenberg, 'De kruisraketten-kwestie als nationale strijdvraag', *Civis Mundi* 25 (1986), 121-124.
- B.J. van Eenennaam, *Achtenveertig kruisraketten. Hoogspanning in de Lage Landen* (Den Haag 1988).
- Ph.P. Everts, *Public opinion, the churches and foreign policy. Studies of domestic factors in the making of Dutch foreign policy* (Leiden 1983).
- Ph.P. Everts en G. Walraven, *Vredesbeweging* (Utrecht/Antwerpen 1984).
- R. Havenaar, *Van Koude Oorlog naar Nieuwe Chaos (1939-1993)* (Amsterdam 1993).
- D. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995).
- W. Laqueur, 'Hollanditis: A new stage in European neutralism', *Commentary* 72 (1981), 19-26.
- N.-J. Nuij, 'Gaaf u maar rustig slapen'. *Colijn en de mythe van mei '40* (Hilversum 2000).
- N.G. Pas, 'De jaren zestig geprovoceerd. Nieuwe perspectieven op en interpretaties van een 'roerig' decennium', *Kleio* 42,2(2001) 16-20.
- Ph. van Praag, 'De smalle marges van een brede beweging. Vredesprotest in Nederland', J.W. Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992), 99-119.
- B. Schennink e.a., *De 21-novemberdemonstranten. Wie zijn ze en wat willen ze?* (Soest 1982).
- A. van Staden, 'American-Dutch political relations since 1945: What has changed and why?', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 97 (1982), 470-486.
- D. Verkuil, *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1988).

DEMONSTRATIE

In de zomer van 1981 kreeg de Amsterdamse tekenaar Opland van de Partij van de Arbeid het verzoek om een affiche te maken voor de grote demonstratie tegen kernbewapening die op 21 november van dat jaar gehouden zou worden. Voor de samenwerkende organisaties en partijen maakte hij een ontwerp waarop te zien was dat een man een bom wegtrapte. Overleg tussen de organisatoren en de kunstenaar leidde ertoe dat Opland de man in een vrouw veranderde. Aan de demonstratie van 21 november namen volgens een telling van de UvA 408.000 mensen deel. Het was de grootste betoging die ooit in Nederland gehouden was. Het affiche werd internationaal bekend en is herhaaldelijk gebruikt bij soortgelijke demonstraties.

simpel: de politieke cultuur in Nederland wordt volgens hem al eeuwenlang gekenmerkt door pacifistische en neutralistische sentimenten. Na een kort intermezzo waarin Nederland zich een trouw bondgenoot van de VS had getoond, was het land onder invloed van de 'culturele revolutie' van de jaren zestig teruggevallen in vooroorlogse patronen.

De gedachte dat Nederland al eeuwenlang een pacifistisch georiënteerd land is, lijkt op het eerste gezicht inderdaad aannemelijk. Gebeurtenissen als de pijnlijke nederlaag van het Nederlandse leger in mei 1940 en de dramatische afgang van 'onze jongens' in Srebrenica lijken te bevestigen dat Nederlanders 'te lief zijn voor oorlog', zoals *HP/De Tijd* in augustus 1995 schreef. Toch kan men ook vraagtekens bij dergelijke opvattingen plaatsen. Zou men in het begin van de twintigste eeuw tegenover een inwoner van Atjeh of Lombok hebben betoogd dat het Nederlandse volk vriendelijk en vredelievend van aard is, dan zou die persoon daar vreemd van hebben opgekeken.

Wat het 'trauma van 1940' betreft: het uiterst kritische beeld dat sommige historici van het Nederlands defensiebeleid van de jaren dertig schetsten, is inmiddels aan herziening toe. Veel Nederlandse politici en militairen realiseerden zich destijds wel degelijk dat Nazi-Duitsland een gevaar vormde en er werden serieuze pogingen onderno-

men om de defensie te versterken. Deze pogingen werden echter gefrustreerd door de dramatische financieel-economische omstandigheden waarin Nederland in de jaren dertig verkeerde. Trouwens, ook de defensie van Groot-Brittannië en Frankrijk vertoonde in die periode de nodige gebreken.

Critici van het defensiebeleid van de jaren dertig wijten de in hun ogen gebrekkige militaire voorbereiding aan de toenmalige vredesbeweging. Inderdaad wisten de Nederlandse pacifisten tijdens het Interbellum enige invloed op het defensiebeleid uit te oefenen. Hun grootste succes was de actie tegen de Vlootwet van 1923, een ambitieus plan van de regering om de Nederlands-Indische vloot te versterken. De sociaal-democratische beweging organiseerde een demonstratie met meer dan 60.000 deelnemers. Verder stelde zij een volkspetitionnement op, dat door ongeveer 1,1 miljoen Nederlanders werd getekend. Mede onder druk van het grote verzet van de bevolking werd de Vlootwet door de Tweede Kamer verworpen.

Toch is dit succes geen overtuigend bewijs voor de stelling dat de Nederlandse politieke cultuur doordeesemd is van pacifisme. Politieke partijen als de SDAP en de VDB schaarden zich grotendeels uit opportunisme achter de actie tegen de Vlootwet: zij zochten naar nieuwe strijdpunten om hun achterban te motiveren. Soortgelijke overwegingen speelden een rol bij hun

besluit het streven naar nationale ontwapening te omarmen. De SDAP en de VDB brachten het grootste deel van het Interbellum echter in de oppositie door en hadden daarom weinig directe invloed op het defensiebeleid. De opkomst van Hitler zorgde er bovendien voor dat de vredesbeweging in Nederland snel gereduceerd werd tot een kleine groep idealisten.

In de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog speelde het pacifisme in Nederland geen rol van betekenis. In tegenstelling tot Groot-Brittannië en West-Duitsland werd Nederland in die periode niet geconfronteerd met massale anti-nucleaire sentimenten. Het regeringsbeleid kenmerkte zich door verregaande loyaliteit aan de NAVO. Eind jaren vijftig toonde Nederland zich zelfs als eerste land in West-Europa bereid Amerikaanse kernwapens op zijn grondgebied te stationeren. Dit besluit lokte in de publieke opinie nauwelijks protest uit.

Aan de passieve houding van de bevolking ten aanzien van veiligheidspolitiek zou tegen het einde van de jaren zestig echter een einde komen. De tweede helft van dat decennium gaf een zekere verbetering van de relaties tussen Oost

en West te zien, een proces dat ook wel wordt aangeduid als *détente*. Deze ontwikkeling vond plaats op een moment dat in West-Europa belangrijke sociale verschuivingen optraden. De eerste baby-boomers bereikten de status van jong-volwassenen. Velen van hen hielden er 'post-materiële' waarden op na, verzetten zich tegen het establishment en eisten meer mogelijkheden tot politieke participatie. Wat de internationale politiek betreft paarde deze groep geestdrift voor de *détente* aan verregaande kritiek op de 'imperialistische' en 'kapitalistische' VS.

De genoemde sociale verschuivingen traden in de meeste landen van West-Europa op, maar zij kregen – zoals Niek Pas in *Kleio* jg.42, 2 (2001) heeft laten zien – in Nederland een eigen dynamiek door hun interactie met het proces van ontzuiling en secularisatie, dat zich al in de jaren vijftig had aangekondigd.

Het 'nieuwe denken' over buitenlands beleid

De maatschappelijke veranderingen van de jaren zestig hadden ingrijpende gevolgen voor de wijze waarop er in Nederland over buitenlandse politiek en veiligheidsbeleid werd gedacht en gediscussieerd.

In de eerste plaats nam het aantal deelnemers aan het debat snel toe. Er werden diverse protestbewegingen en actiecomités opgericht, waarvan leiding en aanhang zich politiek gezien meestal ter linkerzijde bevonden. Hun denkbeelden over internationale betrekkingen werden bepaald door zowel calvinistisch moralisme als door opvattingen die waren ontleend aan het negentiende-eeuwse vooruitgangsgeloof. In concreto hield dit in dat de nieuwe deelnemers aan het debat over buitenlands beleid een sterke afkeer hadden van 'machtspolitiek' en 'militarisme', en een groot belang hechtten aan internationale samenwerking en ontwapening.

Het 'nieuwe denken' over buitenlandse politiek vond, behalve bij de kleine linkse partijen, vooral ingang bij de PvdA. Het radicaal-linkse deel van de achterban van die partij stelde zich buitengewoon kritisch op tegenover de NAVO.

Ondanks deze ontwikkelingen gaf de eerste helft van de jaren zeventig geen opbloei van de Nederlandse vredesbeweging te zien. Integendeel, de Nederlandse pacifisten leken op een dood spoor te zijn beland. Om daarvan af te komen lanceerde het IKV in 1977 een campagne onder de leuze: 'Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland'.

Dit offensief zou hoogstwaarschijnlijk op een mislukking zijn uitgelopen, indien er eind jaren zeventig niet een tweetal plannen was gelanceerd om het kernwapenarsenaal van het Westen uit te breiden. Deze plannen verschaften de vredesbeweging namelijk de mogelijkheid de latente onrust over kernbewapening op spectaculaire wijze tot uitbarsting te brengen.

Het eerste plan betrof de introductie van de 'neutronenbom'. Het bericht dat de VS het kernwapenarsenaal van de NAVO wilden versterken met het neutronenwapen, dat volgens tegenstanders '*mensen doodde maar gebouwen liet staan*', verwekte enorme publieke verontwaardiging in Nederland. De actiegroep Stop de Neutronenbom stelde een petitie op, die door 800.000 personen werd getekend. Onder druk van de massale protesten in Nederland en West-Duitsland besloot de Amerikaanse regering voorlopig af te zien van de introductie van het neutronenwapen. De commotie rond dit wapen was echter nauwelijks geluwd toen de NAVO haar dubbelbesluit nam.

De voorstellen tot uitbreiding en modernisering van het Westerse kernwapenarsenaal werden gelanceerd in een internationaal klimaat dat in korte tijd volledig was verkild. De *détente* leek te hebben plaatsgemaakt voor een nieuwe Koude Oorlog. Dit was overigens grotendeels gezichtsbedrog, aangezien de West-Europese publieke opinie een te rooskleurig beeld koesterde van het effect dat de *détente* op de internationale verhoudingen had gehad. De Sovjet-Unie had immers in de 'ontspanning' tussen Oost en West geen aanleiding gezien de introductie van de SS-20 achterwege te laten. Dit gegeven werd door de Nederlandse vredesbeweging evenwel volledig genegeerd. Haar waarschuwingen over het toenemende oorlogsgevaar en haar boetepreken over de immoraliteit van het afschrikkingssysteem vonden, mede dankzij het gespannen internationale klimaat van de vroege jaren tachtig,

Amsterdam 21 november 10.55 uur: zoals veel andere Amsterdammers fietst deze heer naar de demonstratie.

een gewillig oor, ook bij groepen die niet tot haar traditionele achterban behoorden. Velen vreesden dat het moderniseringsbesluit tot een verdere escalatie van de wapenwedloop zou leiden. Op den duur moest die escalatie wel op een 'nucleaire Holocaust' uitlopen. Het IKV en andere vredesorganisaties lieten niet na de publieke opinie van dit gevaar 'bewust te maken', zoals zij het zelf noemden.

De anti-communistische retoriek van Reagan en zijn nogal onbekookte uit-

spraken over de mogelijkheid van een 'beperkte' kernoorlog in Europa, wakkerden de oorlogshysterie in West-Europa alleen nog maar aan. Het optreden van Reagan leek in de ogen van de vredesbeweging bovendien te bevestigen, dat de Amerikanen en niet de Sovjets schuldig waren aan het verstoren van de mooie droom van *détente*. Volgens sommigen wilden de Amerikanen West-Europa de nieuwe kernwapens door de strot duwen, omdat zij Europa als een 'nucleair slagveld' wensten te gebruiken. Ook in

Amsterdam 21 november 11.19 uur: de vele spandoeken en leuzen van de betogers gaven de demonstratie een emotioneel en ludiek karakter.

Nederland werd Reagan herhaaldelijk afgebeeld als een halfsenele cowboy, die bereid was Europa in een allesvernietigende kernoorlog te storten. De vredesbeweging zag echter niet in dat Reagan wel degelijk met de Sovjet-Unie wilde onderhandelen, zij het vanuit een positie van kracht.

Falen van het IKV

Het IKV, de voornaamste vertegenwoordiger van de Nederlandse vredesbeweging, verwierf in korte tijd een massale aanhang. Toch is het IKV er nooit in geslaagd de meerderheid van de bevolking achter zijn standpunten te krijgen. Veel Nederlanders hadden in de vroege jaren tachtig – een tijdperk van economische recessie en groeiende werkloosheid – andere dingen aan hun hoofd dan de plaatsing van nieuwe kernwapens.

De vredesbeweging publiceerde regelmatig opiniepeilingen die lieten zien dat 40% of zelfs 65% van de bevolking tegen de stationering was. Deze cijfers vertaalden zich echter maar in beperkte mate in het stemgedrag. Bij de verkiezingen van mei 1986 werd het kabinet-Lubbers niet 'bestraft' voor zijn besluit de kruisvluchtwapens te stationeren. Sterker nog: het CDA won negen zetels.

Verder lijken de opiniepeilingen erop te duiden, dat aanhangers van de vredesbeweging over het algemeen kritischer tegenover de NAVO stonden dan de rest van de bevolking. Het standpunt dat Nederland uit de NAVO zou moeten treden is nooit door meer dan 20% van de gehele bevolking gedeeld.

Een ander probleem voor het IKV was dat zelfs degenen die zich tegen de stationering van kruisvluchtwapens in Nederland hadden gekeerd, de leuze dat *alle* kernwapens de wereld uit moesten – te beginnen uit Nederland – niet altijd onderschreven. De PvdA had zich achter het protest tegen het moderniseringsbesluit geschaard, deels onder druk van de eigen achterban, deels omdat partij probeerde een wig te drijven in het verdeelde CDA. Het IKV-voorstel om ook alle Nederlandse kerntaken af te stoten werd echter door het partijcongres van 1981 verworpen. Dit gebeurde onder druk van Joop den Uyl – linkse PvdA-congresgangers

11.47 uur: Duitse burenen met hun eigen leuzen.

noemden hem Joop Atoom – die begreep dat aanvaarding van het IKV-voorstel zou betekenen dat de PvdA regeringsdeelname voorlopig wel zou kunnen vergeten.

Het voornaamste probleem van het IKV was dat het er nooit in is geslaagd het politieke centrum blijvend voor zich te winnen. De vredesbeweging vond weliswaar massale aanhang bij de linkse partijen, maar dit leidde ertoe dat de politieke verhoudingen in Nederland volledig polariseerden. Na verloop van tijd keerden de gematigde kiezers zich weer van de vredesbeweging af. Veelzeggend is dat bij de demonstratie van 1981 slechts 3% van de deelnemers tot het CDA-electoraat behoorde.

Die eenzijdigheid van de aanhang van de vredesbeweging was deels te wijten aan haar manier van optreden. Zo joeg het IKV veel gematigde christenen tegen zich in het harnas door zijn drammerige wijze van argumenteren en zijn neiging tot morele zelfverheerlijking.

Verder was het gebrek aan politiek succes van de vredesbeweging het gevolg van interne verdeeldheid. In potentie bestond haar achterban uit een breed spectrum: van links-radicalen tot aan bezorgde CDA-stemmers. Een dergelijke coalitie was echter veel te divers om voor langere tijd bijeen te blijven. Alhoewel nogal wat christenen op zichzelf sympathie koesterden voor het IKV en Pax Christi, werden velen van hen

afgeschrikt door de nauwe banden die deze organisaties met de linkse oppositie onderhielden.

Mient-Jan Faber, de secretaris-generaal van het IKV, realiseerde zich maar al te goed dat de vredesbeweging alleen op verwezenlijking van haar doelstellingen kon hopen als zij ook het CDA voor zich wist te winnen. Fabers contacten met CDA-politici werden echter met wantrouwen bekeken door het links-radicalen deel van zijn achterban, dat niets zag in 'politiek gedoe'.

Conclusie

Op basis van deze korte analyse van opkomst en neergang van de Nederlandse vredesbeweging kan men concluderen dat Laqueur overdreef toen hij sprak van een '*pacifistisch en neutralistische virus*' waarmee Nederland andere landen dreigde te besmetten. Voorzover sprake was van een 'Hollandse ziekte', was Nederland daar weer vlot van genezen. De 'brede vredesbeweging' verdween medio jaren tachtig immers bijna even snel als zij was opgekomen. Ten tijde van de Joegoslavische crises van 1991-1998 was het uitgerekend het IKV dat op hoge toon riep om gewapende interventie.

Wanneer vroegere critici van de vredesbeweging hun verbazing uitspraken over deze plotselinge 'bloeddorst', dan placht het IKV te antwoorden dat het zichzelf nooit als een pacifistische, maar als een 'atoompacifistische' beweging

had beschouwd. Inderdaad was de brede vredesbeweging van 1979-1985 in de eerste plaats een antinucleaire en niet een uitgesproken pacifistische beweging. Bovendien is het epidemische karakter van de 'Hollandse ziekte' ietwat overdreven. Natuurlijk kenden ook andere landen, vooral West-Duitsland en Groot-Brittannië, begin jaren tachtig sterke, deels religieus geïnspireerde vredesbewegingen. Deze vredesbewegingen hadden echter een geheel eigen voorgeschiedenis en dynamiek. Zij waren dus niet het resultaat van een besmetting met 'Hollanditis', zij het dat het IKV wel een inspiratiebron vormde voor de kerkelijke vredesbeweging in West-Duitsland.

Het feit dat de 'Hollanditis-these' van Laqueur vatbaar is voor kritiek, hoeft evenwel niet te betekenen dat hij het volledig bij het verkeerde eind had. Zijn opvatting dat de Nederlandse vredesbeweging er neutralistische sentimenten op nahield, is zeker niet ongegrond. De leiding van het IKV beweerde weliswaar niet dat Nederland de NAVO meteen moest verlaten, maar ze vond wel dat de NAVO een 'actieve vredespolitiek' moest voeren, gericht op het dichten van de kloof tussen Oost en West. Sommige aanhangers van de vredesbeweging meenden zelfs dat Oost- en West-Europa zich los zouden moeten maken van de strijd tussen de VS en de Sovjet-Unie. Een verenigd en neutraal Europa zou dan een bemiddelende rol kunnen spelen tussen de 'supermachten'.

Dit 'neo-neutralisme' heeft in Nederland echter nooit veel steun gevonden. Bovendien waren dergelijke ideeën niet voorbehouden aan de Nederlandse aanhangers van de vredesbeweging. Ook in West-Duitsland hielden sommige linkse intellectuelen er neo-neutralistische opvattingen op na. Deze opvattingen vormden echter al sinds de jaren vijftig onderdeel van het debat over buitenlandse politiek in West-Duitsland en waren dus niet uit Nederland komen overwaaien.